

*Originalni članci/
Original articles*

RASPROSTRANJENOST UPOTREBE
DUVANA MEĐU SREDNJOŠKOLCIMA
KOTORA

PREVALENCE OF TOBACCO USE AMONG
HIGH SCHOOL STUDENTS IN KOTOR

Correspondence to:

Prof. Dr Agima Ljaljević

Institute of Public Health

Ljubljanska bb

81 000 Podgorica

Montenegro

E-mail: agima.ljaljevic@ijzcg.me

agima@t-com.me

Tel. +382 67 2666 795

Aleksandar Stijepčević¹, Agima Ljaljević², Dragan
Čabarkapa¹, Safet Liješnjanić³, Azra Liješnjanić³

¹Dom zdravlja Kotor ²Institut za javno zdravlje ³Dom zdravlja Plav

Key words

Smoking, high school students, Kotor,
Montenegro

Ključne reči

Pušenje, srednjoškolci, Kotor,
Crna Gora, .

Apstrakt

Uvod: Korišćenje duvanskih proizvoda je jedan od najčešćih uzroka obolijevanja, nesposobnosti i smrti u svijetu.

Metod: Istraživanjem je obuhvaćeno oko 200 ispitanika. Uzorak je definisan iz svih razreda srednjih škola na teritoriji, pri čemu je slučajnim odabirom u uzorak ušlo po jedno odjeljenje iz sva četiri razreda srednje škole. Stopa odgovora odjeljenja, kao i učenika iznosila je 100%.

Rezultati: Istraživanje je pokazalo da oko 12% ispitanika puši, pri čemu je najviše njih eksperimentisanje sa duvanom započelo između 12 i 15 godine. Od ukupnog broja ispitanika koji su izjavili da su pušači, više od dvije trećine (70,8%) njih je odgovorilo da su i njihovi roditelji, takođe, pušači. Češće pušači, nego nepušači navode da su i njihovi drugovi korisnici duvanskih proizvoda. Među ispitanicima koji su naveli da su pušači, najviše ima onih koji su informacije o štetnim efektima duvanskog dima po zdravlje, dobijali pretraživanjem dostupne literature, pri čemu je evidentno da postoji selekcija informacija u smislu aspekata njihovog interesovanja.

Diskusija: Rezultati istraživanja su pokazali da je rasprostranjenost pušenja među srednjoškolcima u Kotoru nešto niža nego što je to bilo u ESPAD istraživanju i značajno niža nego u GYTS-ovom istraživanju iz 2004. godine. Podaci o izloženosti pasivnom pušenju su slični podacima iz navedenih istraživanja.

UVOD

Korišćenje duvanskih proizvoda ima karakteristike pandemije ⁽¹⁾ i predstavlja vodeći faktor rizika po zdravlje ⁽²⁾. U Crnoj Gori konzumiranje duvanskih proizvoda predstavlja veliki zdravstveni i ekonomski problem. Smatra se da je Crna Gora zemlja među vodećim zemljama po broju konzumenata duvanskih proizvoda, posebno među mladim i među ženama ⁽³⁾. Stoga su oboljenja koja se javljaju kao komplikacija pušenja vrlo učestala u populaciji. Podaci pokazuju da bolesti sistema krvotoka predstavljaju osnovni uzrok umiranja stanovništva u Crnoj Gori, jer se kod više od polovine umrlih registruje ovaj uzrok smrti, a na drugom mjestu su tumori ⁽⁴⁾.

Upotreba duvana predstavlja vodeći preventabilni uzrok umiranja i procjenjuje se da ubija više od pet miliona ljudi godišnje. Ova pojava je najprisutnija u srednje razvijenim i nerazvijenim zemljama. Razlike između nerazvijenih i razvijenih zemalja će se posebno produbiti u narednom periodu, ukoliko se ne preduzmu adekvatne mjere prevencije. Ukoliko se trend rasta broja pušača u svijetu nastavi istim tempom, do 2030. godine, očekuje se da više od osam miliona ljudi godišnje izgubi život, zbog posljedica pušenja ⁽²⁾. Da bi se smanjile katastrofalne posljedice pušenja i spriječile mnoge nepotrebne smrti i invaliditeti, potrebno je smanjiti broj onih koji počinju pušiti, povećati broj pušača koji prestaju pušiti, te smanjiti izloženost nepušača duvanskom dimu.

Pasivno pušenje djece, takođe, predstavlja značajan problem za zdravlje ove vulnerabilne kategorije, jer nevoljno udisanje duvanskog dima može da determiniše gotovo iste rizike po zdravlje, kao i aktivno pušenje (5). Stoga je nužno, pomoći pušačima da želju za prestankom pušenja pretvore u odluku, a odluku u djelovanje. Ukoliko želimo da smanjimo efekte pasivnog pušenja, moramo da utičemo na promjenu svijesti stanovništva. Zabrana pušenja na javnim mjestima je prisutna u velikom broju zemalja i značajno utiče na zaštitu djece od pasivnog pušenja. Osim toga, informisanje roditelja o štetnim efektima po zdravlje njihove djece zbog pušenja u kući, autu ili drugom mjestu na kome su prisutna i njihova djece, važan je prediktor zaštite zdravlja najmlađih (6). Prestanak pušenja nije lak, ali milioni onih koji su širom svijeta, posebno u naprednijim zemljama, prestali pušiti, potvrđuju činjenicu da je to moguće. Prestanak pušenja izazov je pred kojim se prije ili kasnije nađe svaki pušač. Pušači se razlikuju po razlozima zašto puše, nivou zavisnosti i motivima za prestanak pušenja. Kako ne postoje dva ista pušača, nema ni opšte metode koja bi svakom pušaču omogućila da postane nepušač (7).

Naša zemlja slijedi tekovine civilizovanog svijeta o unapređenju i zaštiti zdravlja i u skladu sa tim sve je veći broj pušača koji žele prestati pušiti, a nemaju dovoljno informacija ili ne znaju kako to učiniti. Proces prestanka pušenja sastoji se od tri faze. To su priprema, prestanak i održavanje apstinencije. Ove faze različito dugo traju kod pojedinih pušača.

Cilj programa je bio utvrđivanje rasprostranjenosti korišćenja duvanskih proizvoda među srednjoškolcima sa teritorije Opštine Kotor.

METOD RADA

Istraživanjem je obuhvaćeno oko 200 ispitanika, koji su predstavljali relevantan uzorak istraživanja (20% ukupne populacije srednjoškolaca na teritoriji navedene Opštine). Uzorak je definisan iz svih razreda srednjih škola na teritoriji Opštine Kotor i to: JU „Gimnazija” Kotor (po jedno odjeljenje u sva četiri razreda) i JU „Srednja pomorska škola” Kotor (po jedno odjeljenje u sva četiri razreda). Odjeljenja za anketiranje su izabrana slučajnim uzorkom. Stopa odgovora odjeljenja, kao i učenika iznosila je 100%.

Istraživanje je obavljeno na osnovu prethodne detaljne pripreme, koju su obavili odgovorno lice za realizaciju. Izvršeno je preliminarno anketiranje u jednom od odjeljenja srednje škole, kako bi se utvrdilo vrijeme potrebno za sprovođenje istraživanja, razumljivost i prilagođenost pitanja.

Prvo je zatraženo odobrenje od uprave Doma zdravlja Kotor i potom izvršen dogovor sa rukovodstvom pomenutih srednjih škola, koje je sa zadovoljstvom odobrilo sprovođenje programa i anketnog

istraživanja u školama i odredile lica za pomoć, koordinaciju u sprovođenju anketiranja i održavanju predavanja i radionica, koja su po završenom anketiranju sprovedena u školama.

Istraživanje je obavljeno prvo u JU „Srednja pomorska škola” Kotor, krajem novembra mjeseca 2010. godine, a potom u JU „Gimnazija” Kotor, početkom decembra mjeseca 2010. godine.

Instrument istraživanja je bio upitnik koji se sastojao od 24 pitanja zatvorenog tipa, koja su se odnosila na rasprostranjenost pojave korišćenja duvanskih proizvoda, intezitet i dužinu korišćenja, kao i izloženost ispitanika uticaju pasivnog konzumiranja duvanskih proizvoda.

Rezultati istraživanja obrađeni su na empirijski način. Anketni odgovori su direktno unošeni u posebno pripremljenu bazu podataka. Za statističku obradu podataka koristio se statistički softverski paket SPSS. Primijenile su se metode deskriptivne i inferencijalne statistike, odnosno metode univarijantne i multivarijantne statistike za testiranje značajnosti razlika i ispitivanje povezanosti između različitih varijabli.

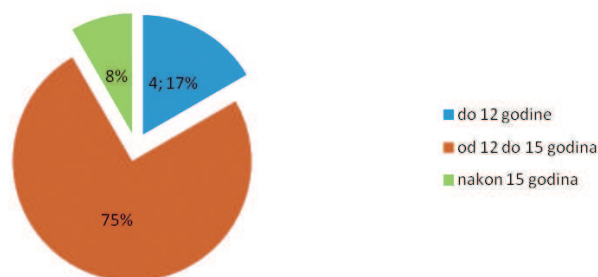
Rezultati istraživanja

Istraživanjem je obuhvaćeno 200 ispitanika, pri čemu je 56% ispitanika bilo muškog pola. Starost ispitanika se kretala od 14 do 19 godina (prosječna starost 16,3 godine). Prosječna starost ispitivanih djevojaka bila je niža nego kod momaka

Tabela 1. Starost ispitanika po polu

Starost u godinama	Broj	Minimum	Maksimum	Prosječna starost u godinama
Ukupno	195	14	19	16,3
Dječaci	110	14	19	16,6
Djevojčice	85	14	19	15,9

Od ukupnog broja učenika, koji su naveli da su pušači, njih 4 (18,2%) su sa pušenjem počeli poslije svoje 12-te godine, dok je 18 učenika (81,8%) pušača počelo da puši poslije navršene 15-te godine života (Grafikon 1).

Grafikon 1. Starost ispitanika priolikom prvog konzumiranja duvanskih proizvoda

Od ukupnog broja ispitanika koji su izjavili da su pušači, više od dvije trećine (70,8%) njih je odgovorilo da su i njihovi roditelji, takođe, pušači. Među učenicima nepušačima nešto više od polovine (54,9%) njih imaju roditelje koji su pušači. Rezultati istraživanja pokazuju da postoji statistički značajna povezanost između pušenja roditelja kod učenika pušača i učenika nepušača. U ukupnom ispitivanom uzorku više od polovine svih ispitanika imaju roditelje pušače (Tabela 2).

Tabela 2. Povezanost pušenja učenika i njihovih roditelja

	Učenik pušač		Učenik nepušač		UKUPNO	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Roditelji pušači	17	70,8	89	51,7	106	54,1
Roditelji nepušači	7	29,2	83	48,3	90	45,9
UKUPNO	24	100,0	172	100,0	196	100,0

Gotovo polovina djece, koja su navela da su pušači smatraju da se broj njihovih drugova pušača kreće od pet do deset i ima ih više nego nepušača sa ovakvim stavom. Među nepušačima najviše je onih koji su naveli da se broj njihovih drugova pušača kreće između jednog i deset (Tabela 3).

Tabela 3. Odnos učenika – pušača i njihovih drugova iz razreda koji puše

Učenici-drugovi iz razreda koji puše	Učenik pušač		Učenik nepušač	
	Broj	%	broj	%
Puši od 1 do 10 drugova	13	56,5	95	66,9
Puši od 5 do 10 drugova	10	43,5	45	31,7
Svi puše	0	0	2	1,4
UKUPNO	23	100,0	142	100,0

Tabela 4. Izvori informacija o štetnim efektima duvanskog dima po zdravlje

Dobijanje informacija – najbolji način	Učenik pušač		Učenik nepušač		UKUPNO	
	broj	%	broj	%	broj	%
Sam pronade što ga zanima	10	41,7	83	49,1	93	48,2
Razmijeni informacije sa drugovima	4	16,7	18	10,7	22	11,4
Informiše se u školi	3	12,5	17	10,1	20	10,4
Obratiti se savjetovaništu za mlade	1	4,2	13	7,7	14	7,3
Zna sve što ga zanima	6	25,0	38	22,5	44	22,8
UKUPNO	24	100,0	169	100,0	193	100,0

Među ispitanicima koji su naveli da su pušači, najviše ima onih koji su informacije o štetnim efektima duvanskog dima po zdravlje, dobijali pretraživanjem dostupne literature, pri čemu je evidentno da postoji

selekcija informacija u smislu aspekata njihovog interesovanja. Stoga je očekivano da jedan veliki broj ispitivanih učenika smatra da imaju sve informacije u vezi sa negativnim efektima duvana po zdravlje. Među ispitivanim učenicima, nepušačima, takođe je najviše onih koji su informacije o štetnim efektima pronašli sami, a zatim je slijede oni učenici koji su naveli da znaju sve u vezi ove problematike. Mada je nešto više pušača nego nepušača koji su naveli da su informacije o štetnim efektima duvanskog dima po zdravlje dobijali u školi, njihova zastupljenost u strukturi ispitanika

nije zadovoljavajuća (Tabela 4). Pored toga, podaci da se nepušači, češće nego pušači obraćaju savjetovaništu radi dobijanja informacija o štetnim efektima duvanskog dima po zdravlje.

DISKUSIJA

Istraživanje rađeno među srednjoškolcima u Kotoru pokazuje da je rasprostranjenost pušenja iznosi oko 12 %, što je u odnosu na Globalno istraživanje upotrebe duvana kod mladih (GYTS) (8) istraživanje rađeno među srednjoškolcima značajno manje (GYTS, 2004. godine pokazalo je da u srednjoškolskoj populaciji Crne Gore ima oko 20% pušača. ESPAD (9) istraživanje iz 2008. godine je pokazalo da je u ovoj populaciji bila manja zatupljenost korisnika duvanskih proizvoda.

Veliki broj istraživanja potvrđuje da djeca najčešće počinju sa pušenjem oko svoje 15 - te godine. Istraživanje je potvrdilo da je najveći broj ispitanika iz Kotora eksperimentisao sa pušenjem u period između svoje 12 i 15 godine. Ovi rezultati se poklapaju sa rezultatima GYTS-a i ESPAD-a.

Vrlo često se za pušenje mladih okrivljuju faktori proistekli iz porodice, kao što su neke karakteristike porodice, obrasci porodične rutine, događaji u porodici, neki pokazatelji porodičnog zdravlja i slično, ali je činjenica da se oblici ponašanja, kao što su pušenje i alkoholizam kod djece formiraju na osnovu neposrednog uticaja ponašanja njihovih roditelja. Kako je pušenje i sasvim prihvatljiv način ponašanja u našoj sredini, sasvim je realno očekivati da

i djeca lako prihvataju ovakve obrasce ponašanja kao svoje. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da postoji povezanost pušenja roditelja i njihove djece (10). Ova pojava se objašnjava uticajem ponašanja roditelja na formiranje ponašanja kod njihove djece, kao i velikom dostupnošću duvanskih proizvoda kod učenika čiji su roditelji korisnici ovih proizvoda. Značajno je istaći da su ova djeca višestruko izložena uticaju duvanskog dima, sa jedne strane zbog sopstvenog pušenja, zbog čega se češće kreću u društvu onih koji puše, a dodatno su izloženi uticaju duvanskog dima zbog pušenja njihovih roditelja (11). U ESPAD-ovom i GYTS-ovom istraživanju ova povezanost je istaknuta kod još većeg procenta ispitivanih učenika.

Podaci pokazuju da, na proces formiranja ponašanja, kada se govori o bolestima zavisnosti, nemaju samo roditelji važnu ulogu. U procesu sekundarne socijalizacije neosporan je i uticaj drugih elemenata koji se nalaze u okruženju. Vrlo značajan uticaj je vaspitača, vršnjaka i sredstava javnog informisanja, kao i neki opšti stav prema određenim vrstama pona-

šanja. Važno je naglasiti da je pušenje društveno prihvatljiva pojava, te mladi vrlo lako usvajaju ovakav oblik ponašanja. Stoga je u cilju prevencije ove bolesti zavisnosti i komplikacija koje ona može izazvati neophodno je koristiti sveobuhvatne mjere. Vrlo su značajne mjere usmjerene i ka proizvodnji, plasmanu, dostupnosti i prihvatljivosti duvanskih proizvoda mladim (12).

ZAKLJUČCI:

Problem pušenja među učenicima srednjih škola u Kotoru je prisutan.

Dokazana je povezanost pušenja roditelja i njihove djece, kao i djece i njihovih drugova, što ukazuje na višestruku izloženost duvanskom dimu djece –pušača.

O štetnim efektima duvanskog dima po zdravlje, djeca se najčešće informišu putem sredstava informisanja.

Djeca smatraju da su upoznati sa štetnim efektima duvanskog dima po zdravlje.

Abstract

Introduction: Tobacco use is the single most preventable cause of disease, disability, and death in the world

Method: The Survey covered approximately 200 examinees. The sample is defined out of classes of all secondary schools at the territory, where one class out of all four high school grades entered the sample by random choice. The response rate of the classes and students was 100%.

Results: The survey showed that approximately 12% of the examinees are smokers, most of which have started experimenting with tobacco between 12 and 15 years of age. Out of total number of examinees who have declared themselves as smokers, more than two thirds (70,8%) stated that their parents are smokers as well. Smokers more often than non-smokers stated that their friends are consumers of tobacco products as well. The biggest number of examinees declaring themselves as smokers are those who informed themselves on adverse effects of smoking by searching the accessible literature with evident selection of information in terms of the aspects of their interest.

Discussion: The results of the survey showed that prevalence of smoking among the high school students in Kotor is slightly lower than showed in ESPAD survey and significantly lower than showed in GYTS survey done in 2004. Data on exposure to second hand smoking are similar to those in the above mentioned surveys.

LITERATURA

1. Mackay J, Eriksen M, Shafey O. The Tobacco Atlas. Second edition. American Cancer Society, 2006.

2. WHO Report on the Global Tobacco Epidemic, 2009: Implementing Smoke-Free Environments, World Health Organization, Geneva, Switzerland, 2009

3. WHO Regional Office for Europe. Trends in Substance Use and Associate Health Problems. WHO Fact Sheet No. 127. 1996.

4. Institute of Health of Montenegro, Health Statistical Yearbook 2009,

5. United States Environmental Protection Agency, Office of Research and development, Office of Air and Radiation. Respiratory Health Effects of Passive Smoking: Lung Cancer and other Disorders, 1992

6. De Vries H, Dijk F, Wetzels J, Mudde A, Kremers S, Ariza C, et al. The European Smoking Prevention Framework Approach (ESFA): Effects after 24 and 30 months. *Health Educ Res.* 2006;21(1):116-32. DOI:10.1093/her/cyh048.

7. Charlton A. Smoking cessation in schools and colleges. *J Smoking– Related Dis* 1994; 5 (Suppl. 1): S 289- 94.

8. WHO Regional Office for Europe. GYTS Report for Republic of Montenegro, 2005

9. Mugoša B, Đurišić T, Golubović LJ. Evropsko istraživanje o upotrebi duvana,alkohola i droga među učenicima. Nacionalni izvještaj za Crnu Goru. Institut za javno zdravlje. Podgorica, 2008. 15-24.

10. Engels, R. C. et al. Influence of parental and best friend smoking and drinking on adolescent use: A longitudinal study. *J Appl Soc*

Psychol 1999; 29: 337-361 Charlton A. Smoking cessation in schools and colleges. *J Smoking– Related Dis* 1994; 5 (Suppl. 1): S 289- 94.

11. de Vries, M Candel, R Engels, and L Mercken. Challenges to the peer influence paradigm: results for 12–13 year olds from six European countries from the European Smoking Prevention Framework Approach study. *Tob Control.* 2006; 15(2): 83–89.

12. Effects Of Parent Smoking Habits On Thier Childs Smoking Habits, 2003. Dostupna na: www.freeessays.cc/db/44/smu220.shtml.

13. Thrasher JF, Niederdeppe JD, Jackson C, Farrelly MC. Using anti-tobacco industry messages to prevent smoking among high-risk youth. *Health Education Research*, 21(3): 325-337. 2006.